

SZANDRA

Szeretem Macedóniát!

Szívesen csavargok Szkopje patinásodó utcáin az ősi Bit-pazar környékén. Kalapot emelek Goce Delcev síremléke előtt, és belefelejttem magam a Megváltás templomának finom ízlésű faragványaiába. Órákat járom a Kursumli-hán több száz éves, köves folyosóit és a Careva dzsámi mindig mekkai időt mutató órája alatt kellemesen elbeszélgetek a szelíd mosolyú, szakállas hodzsával, aki cukorkával kedveskedik nekem, az idegennek.

Pedig én nem vagyok idegen. Szeretem Macedóniát!

Teleszívom magam a Szkopje menti Szaraj üde levegőjével, hogy másnap a Vodnon keresztül kísétáljak Matkára. A háromszáz méter mély mesterséges tó partján modern turistaház fogad, mellette évszázados kápolna. Keleti falának málló vakolatán hatalmas tenyér ívesztő nyoma. Marko királyfi egykori haragjának elgondolkodtató emléke...

Szent Naum elhagyott kolostora némán bámul az Ohridi-tóra. Kápolnájának gyertyák füstjétől megfeketedett falai már ezer éve ismerik a hívők áhítatát.

Bitolában, a Szolun kávéház pincére francia nyelven kérdezi meg tőled, mit óhajtasz. Amikor elárulod, hogy magyar vagy, elmeséli, hogy apja vagy nagyapja valamikor cukrász volt Budapesten. Egyszer aztán hazajött. Akkor forradalmi indulók harsogtak a macedón völgyekben és megalakult a Krusevói Köztársaság. Mert a macedón pecsálbár, bármerre vitte is a kényszer, visszajön, ha hazája hívó szavát hallja. A macedón anya népe szeretetére neveli a fiát. A macedón anya az anyák anyja! Olyan gyengéden senki sem tudja becézni gyermekét, mint ő. Ezt eredetiben kell hallani. Aki egyszer hallgatta, nem felejtheti el soha.

... És megszereti Macedóniát.

*

Tutunovó gondozott Népparkja magasan fekszik a város felett és tökéletes panorámával szolgál a már európaisodó utcákra. A bejárati faszor bal oldalán magas alapzatokon tizenkét néphős tökéletes mellszobra. A parkban imponáló emlékmű s alatta öblös sírbolt.

Ülök az emlékmű melletti padon, mellettem szakállas öregúr. Dél előtt van, a park szinte néptelen. Adatom magam az emlékmű tanulmányozásának.

Elmélyültségemből puha lépések riasztanak fel, s a hangok felé fordítom tekintetemet. Elegáns fiatal hölgy közeledett mély gyászban. Sápadsága, szemben az itt élő népek sötét arcbőrével, idegenszerűen hatott, amit a fekete túll csak érzékelhetőbbé tett. Sietve közeledett, s amikor hozzánk ért, köszöntötte az öregurat, majd pár lépésnyire tőlünk megállt az egyik néphős szobra előtt.

— A leánya talán? — kérdeztem az öregurat.

— Nem! — felelt kurtán és újságjába mélyedt.

A gyászruhás lány tíz perc elmúltával visszatért. Lehúzta a kesztyűjét, és nem akartam hinni szememnek. Az elegáns, európai külsejű fiatal hölgy kezét csókolt az öregurnak:

— Elhagyom Tutunovót, tatko — mondta. — Szkopjéba megyek és hamarosan nem is jövök vissza. Legalább két évet ott leszek. Tanulni akarok, és most lehetőség nyílt rá.

Az öreg rosszállva csóválta meg a fejét:

— Hát mi bajod van itt, Szandra? Itt születted, itt pihennek a szüleid, és itt élnek barátaid is. Miért akarsz ismeretlen emberek közé menni, hogy bántsanak? Nem jobb neked itt, ahol mindenki ismer és szeret?

A fiatal arcon végigfutott egy szelíd mosoly. Inkább keserű, mint bizakodó.

— Tatkó — mondta. — Nézz végig Macedónián. Látni fogod, hogy mindenki dolgozik. Látod a dohányültetvényeket, a rizsföldeket, az új gyárakat és építőtelepeket. Hogy tudnám én huszonkilenc éves fejjel magamévá tenni, hogy ne részesüljek a munka örömeiben? A hadsereg ösztöndíjaz, két év alatt befejezem tanulmányaimat és munkába állhatok. Ne is próbálj lebeszélni, én elsősorban is önmagammal akarok jó viszonyban lenni. Én megyek! Itt minden szöveget emlékezett valamire... Tudod, hogy fiam van, Andon! Csak akkor lehetek igazán ember, ha a magam kerestéből teremtem meg számára a fejlődés föltételeit!

Megölelte az öregurat és könnyű, gyors léptekkel távozott. Az öreg követte tekintetével, mely fájdalmas volt. Aztán észrevette, hogy nincs egyedül. Megtörölte a szemét és hozzám fodult. Kezet nyújtott és bemutakozott:

— Szejmonovszki vagyok — mondta. — Valamikor Isztambulban végeztem a teológiát, de a törökök alatt nem volt itt szükség pravoszláv papra. Tanító lett belőlem. Ötvenkét évig tanítottam, persze mindig ott, ahova a sorsom vetett.

— Érdekes sorsokkal találkozhat az ember itt, Macedóniában — jegyeztem meg udvariasságból.

Az öreg elmosolyodott.

— Igen — mondta. — Itt minden embernek megvan a maga sajátos története. Láta ezt a fiatal özvegyet? Jóformán még hozzá sem fogott az élethez, máris mennyi tapasztalat szülte fájdalom csillog a szemében.

Cigaretára gyújtott és kisvártatva ismét megszólalt:

— Sokat tudnék róla mesélni... Persze csak akkor, ha érdeklí!

— Szívesen hallgatom!

Az öregúr csendes hangon beszélni kezdett:

— Ismertem az édesapját is, Dimitrije Aposztolszkit. Ő alig volt tizenhárom éves, máris érezte a pezsiba kényszerét. Esztendőket dolgozott Amerikában, Olaszországban és több mint öt évet Kisáziában. Anyanyelvén kívül beszélt angolul, szerbül, törökül, sőt valamennyire olaszul is. És nemcsak nyelveket tanult idegenben. Igazi macedón volt és elvitte a forradalom. Láta a bejáratnál azokat a mellszobrokat? Az egyik Szandra apjái! Meghalt Macedónia szabadságáért...

Pár percre elhallgatott, rendezte a gondolatait, majd folytatta:

— Tutunovo mellett volt a bolgár fasiszták egyik internáló tábora. Vagy kétszáz macedón ifjú vergődött benne embertelen körülmények között. Az akkor még szórványosan ténykedő partizáncsoportok egyike összeköttetésbe lépett a tábor lakóival, hogy előkészítse a foglyok kiszabadítását. Páran belopóztak volna a városba, megtámadták volna az őrséget, majd azt lefegyverezve biztosíthatták volna a kitörés sikerét. Sajnos egyre nem gondoltak a szervezők.

— Mire nem gondoltak?

— Nem gondolhattak! A fasiszta helyőrség olyan értesülést kapott, hogy néhány Sar planina-i partizán útban van Tutunovo felé, valami fontos akció lebonyolítására. A várost tehát le kell zárni, minden érkezőt feltartóztatni és igazoltatni. Meg kell akadályozni, hogy a szerbiai forradalmárok kapcsolatot teremtsenek a macedónokkal.

Erről a bizalmas értesítésről a szervezők nem tudtak, nem is tudhattak. A helyőrséget megerősítették, az utakat lezárták, és a várost fegyveresek gyűrűje vette körül. A városka lakói nyugtalanul figyelték ezt a

lázás készülődést, de nem tehettek semmit sem. Az akció végrehajtására rendelt kilenc szabadságharcos egyenesen beleszaladt az éber géppisztolyokba.

Visszafordulni nem lehetett, fel kellett venni a harcot, mely nem tartott sokáig. Menekülés csak kettőnek sikerült. A hét súlyosan sebesült közül az egyik utolsó golyójával végzett magával. A többiek ezt már nem teheték. Vérezve vergődtek a havas latyakon és úgy kerültek csendőrkézre.

Az egyik csendőrtiszt úgy látta, hogy az egyik fogoly Szandra apjával azonos. A ruházatok is macedónokra utaltak. Lehetséges, hogy egy helyi akció van kialakulóban? Ha az elfogott partizánok helybeliek, akkor jaj a városnak. Akkor az internáló táborba zárt kétszáz ifjú ma utolsó napját éli.

— Szerbek vagytok, vagy macedónok?

Az összelövődözött haldoklók állhatatosan hallgattak.

— Na majd lesz, aki beszél helyettetek! — üvöltötte a csendőr hadnagy. — A tutunóvói asszonyok majd beszédesebbek lesznek, ha felismerik férjeiket, fiaikat!

A hajnali órákban dobpergés riasztotta fel a város lakóit:

— Minden asszony a piactérre. Egy órán belül itt lesznek az elfogott partizánok. Aki ráismer valamelyikére, azonnal jelentkezzék!

Az öreg beféradt a mesébe és elhallgatott. Csendben ültünk egymás mellett és bámultuk a semmit. Kis idő múlva folytatódott az életkép. Visszatértünk a szörnyű napra Szandra apjának háza elé, s hallottuk a csendőr őrmester ordítását:

— Aposztolszkiné kifelé!

Szandra görcsösen kapaszkodott édesanyja karjaiba, szemében dermedt rémület.

A silány ajtócskát erőteljes rúgás tépi le sarkairól, s komoly géppisztoly mered a remegő anyára és gyermekére. Az őrmester hangja kizár minden rimánkodást, menni kell. Az asszony kibontakozik a kislány öleléséből, de annyit még a fülébe lehel, hogy édesapját semmi körülmények között nem szabad felismernie. Aztán megragadják és az udvarra lökik. Az ajtó előtt négy csendőr.

Az őrmester a kapura mutat, majd lök egyet a ványadt asszonyon. Szandrának megáll a szívverése. Rohan a kapu felé, hogy követhesse a martalócokat. Az ajtóban szuronyos csendőr szegezi szívének jéghideg fegyverét.

— Vissza! Egy lépést se tovább!

A kislány csak egyetlen pillantást vethetett a távozó csoport után. Ennyi elég volt arra, hogy végigtekintszen az utcán. Minden kapuban szuronyos csendőr állt, és legalább tíz gypjúharisnyás asszony támolygott a piac felé, mord csendőrgyűrűben.

Visszavánszorgott a konyhába és lerogyott az ácsolt kerevetre. Kervesen sírt. Az utca robaja, az elhurcolt asszonyok jajveszékélése, a macskaköveken csattogó csendőrpátkók érzékelhetően vonultak a piac felé.

Negyedóra múlva felocsúdott könnyes kábultságából. Mi lehet e mögött? Miért hurcolták el az édesanyját? Ez nem maradhat így, valamit tenni kell! Talán átmege a szomszédba Natalia anyóhoz, lehetséges, hogy az öregasszony többet tud. Lehetetlen, hogy édesanyja ne térjen többé vissza hozzá.

A kapuban ismét szuronyokba ütközött, tilos volt a házat elhagynia. Az utcán most nyolctagú lovasjárőr cirkált állig fegyverben. Polgári ruhás személy most nem léphetett az utcára.

A félelem megbénította a szívét. A süketre dermedt városka fölött megállt az idő...

Szandra már tizenkét napja nem látta az édesapját. Azzal köszönt el, hogy munka után néz Szkopjében. Távozása óta nem írt, nem üzent. Hol lehet most az édesapja, és miért kötötte lelkére anyja, hogy nem sza-

bad apját felismernie? Kis fejében zavaros sejtelmek kerengtek, s a kérésbeesés néha gondolkodásra bírja a gyermekösztönöket is. A macedón nép ezeréves rabságában sokszor volt kénytelen már gyermekfejjel gondolkodni.

Szandra nagyon szerette az édesapját, bár az sokat nem volt otthon. Néha féleven át nem látta. Ha távozott, édesanyja mindig azt mondta, hogy az építómunkás helye nyaranta a nagyvárosokban van. Ha késő ősszel hazatért, bizálgjából mindig jutott Szandrának is valami ajándék. Egész télen duruzsoltak ajkairól a szebbnél szebb mesék. Milyen jó is volt hallgatni édesapa meséit... Egyszer Isztambul gyönyörű mesetjéiről, Szaloniki kikötőjének imponáló forgalmáról, vagy a Krusevói Köztársaság ragyogó napjairól, melyek a macedón népnek ígértek boldog szabadságot...

... Mert nehéz sorsa volt a macedón népnek hosszú évszázadokon át. Idegenek szívták a vérét, rabolták verejtékét, tördösték csontjait. A törökök alatt meg kellett süvegelni minden szutykos béget, s a macedón munkás, aki látástól vakulásig görnyedt a dohányültetvényeken, török jelenlétében még rá sem gyűjthetott. A szkopjei erődítmény és a bitolai börtönök sok édekességét tudnának mondani a macedón nép szabadságvágyáról, harcairól.

Az eladott lelkű belgrádi bankárok és zord tábornokok basáskodása alatt még a macedón nép létezését is tagadták. Dél-Szerbiának nevezték a macedón hegyeket és rónákat. Még elemi iskolák is csak szórványosan voltak macedón nyelven.

Most német zsoldban bolgár csizmák tapossák Macedónia tiszta tereit, idegen csendörök cirkálnak Tutunovo síkatorain, bolgár góg alázza Macedónia ifjait, piszkítja lányait. Édesapja arról is beszél, hogy ennek nem szabad így maradnia! Talán éppen itt kellene megértenie édesanyja könnyes utasítását, ebben rejlik az utasítás lényege.

Nem sok ideje maradt gondolatainak rendezésére. Felrántották az ajtót, hátrára csavarták kezét és máris vonszolták a piac felé. Lomha eső hullt az utcára, s lemosta arcoskájáról a rémület könnyeit.

A piactéren húsz-huszonöt asszony szoros csendőrgyűrűben, öregek, fiatalok vegyesen. Arcukon makacs dac, kemény „azért sem!” A tér közepén sáros parasztszeker, előtte ázott lovak és mögötte szörnyű kpa: Hat még ki sem hült holttest, a felismerhetetlenségig összeverve, darabokra tört karokkal és lábakkal. Azok a harcosok, akiket a hajnali órákban fogtak el a csendörök. Beszállításuk méltó volt a megszállókhoz. Kocsisaroglyához drótozták a súlyosan sebesült embereket és a vérző tetemeiket. A lovak hátán csattant az ostor. Mire a szállítmány a városba érkezett, egyetlen fogolyban sem volt már élet. Amit nem végeztek el a golyók, elvégezték a macskakövek. A kimarjult vállú és megnyúlt karú hullákon alig maradtak véres ruha- és húsfoszlányok. A vértelen körmök fakó színe összefolyt a kézfejek kékségével. Tessék Tutunovo asszonyai és anyái, ismerjeteik férjeitekre, fiaitokra! És ha a hullák közt egyetlen tutunovói akad, azt drágán fizeti meg a város! Akkor az internálótábor foglyai még aznap puskacső elé kerülnek, és a forradalom elveszít kétszáz leendő harcost!

Szandrát édesanyja mellé lökték. Előttük feküdt sárosan, véresen, kérékbtörve a férj, az apa. Az édesanya könyörögve nézett a lányára. Kendője letépve, dús fekete hajfonata a nyakára csomózva. Kezét hátrára köttették, s hátrahúzott csuklóját bokájához szíjazták. A brutális arcú csendőrtiszt a lányhoz fordult:

— Szólj anyádnak, hogy beszéljen! Ki ez a disznó?

Szandra hallgatott. Talán rémületében, talán dacból.

— Szóval nem akarsz beszélni... Örmester!

Az örmester fölemelte a kötélkorbácsát, megsuhogtatta a feje fölött, majd végigvágott a gúzsba kötözött anya hátán. A csendőrtiszt intett a kezével, hogy folytassa.

... Puff... puff... puff...

— Beszélj!

A tér megtelt jajjal és borzalommal.

— Csináld tovább!

A korbácssorozat ismét csattogott a bőrbekescsen. Kegyetlen erei feltépték az irhát, foszlányokra verték a ruhát és véres csíkokat húztak a fehér háton. Szandra anyjához ugrott, de egy kemény ököl a tarkójára sújtott. Annyit még látott, hogy a hadnagy felrúgja térdeplő édesanyját és otromba csizmával a hasára ugrik. Az özvegy és lánya egyszerre vesztették el az eszméletüket.

Szürkületig egy jajban zokogott az egész város, de a hullák ismeretlenek maradtak. Az est beálltával elcsendesedett a tér. A csendőrség elvonult, az összeterejt tömeg széjjelszéledt. A piactéren nem maradt más, csak két géppisztolyos őr és a hullák: hat szétmarcangolt harcos és két halálra kínozott asszony. A csendőrpáncsnok úgy rendelkezett, hogy a hullák nyolc napig maradjanak a piactéren. Reszkessen mindenki, aki kétségbe vonja a korlátlan bolgár hatalmat és ellenállásra gondol.

Szandra ekkor maradt először árva. Kicsi volt még, alig nyolcéves...

Az öreg tanító elhallgatott, arcáról leolvasható volt, hogy újra átélte a huszonkét év előtti borzalmakat. Jó tíz percig némán ültünk, míg végre ismét megszólalt:

— Azt mondtam ugyebár, hogy Szandra ekkor maradt először árva?

— Igen! Ezt mondta, s ebből arra következtetek, hogy a tragédia ezzel még nem zárult le. Talán pihenjen egy kicsit, s ha megnyugodott, mondja el Szandra további sorsának alakulását. Jó lenne, ha bemennék valamelyik vendéglőbe és ott folytatnánk a beszélgetést. Feketekává lett a beszélgetés is könnyebb. Akarja?

— Nem bánom, mehetünk.

*

Kedves kis vendéglőcske, az asztalokon népiszöttes-terítők. A pincér élénk teszi a gőzölgő kávét és az ánizsaromájú pálinkát. Cigarettdőzsegre gyújtunk, s az öregúr megbékéltebb hangon folytatja a lány életútjának további ismertetését:

Tutunovo talán az egyetlen város a világon, ahol soha nem volt szükség árvaházra. Szandra gondos nevelőbányára talált. Zaga asszonyban, a végtelenül tisztességes tenekedzsija feleségében. Ciril gazda szívesen fogadta házába a szomorú arcú árvát. Ahol öten ebédelnek, jut egy karéj, egy tányér leves a hatodik számára is. Macedóniában igazságosan osztoznak.

Három év múlva eltakarodtak a bitorlók, s a házakon életrehivatottan lobogtak a szabadság vörös zászlói. A fiatal köztársaság különös gondot fordított az elesett hősök gyermekeinek életbe segítésére és Szandra jövője biztosítottnak látszott. Zaga és Ciril a legbecsületesebb odaadással nevelték a kislányt. Házukban soha nem érezte magát idegennek. Hihetetlen könnyedséggel tanult, s bár a háború miatt teljes három évet elveszített, tizenkilenc éves korában kitűnő eredménnyel érettségizett. Szép leány lett és közszeretnek örvendett a városkában.

A háznak gyakori és egyre gyakoribb látogatója volt Andon Lazarevski repülő hadnagy. A családnak távoli rokona volt és mindig szívesen látott vendég. Jökédélyű fiú volt, és mindenki úgy látta, hogy ez a két fiatal egymásnak született. Huszadik születésnapján Szandra és Andon összeházasodtak, s ezt mindenki természetesnek tartotta.

A fiatal férj a néphadsereg egyik szerbiai repülőegységénél szolgált, s tervük szerint Szandra is majd odaköltözik, miután lakást kapnak. Tele voltak optimizmussal, reménnyel. Leendő tartózkodási helyük egyetemi város, ott Szandra majd folytatja tanulmányait. Az sem jelent majd zavart,

ha időközben jelentkezik egy kisfiú vagy egy kislány. Dolgozni fognak mindketten és évi szabadságukat otthon töltik, Tutunovóban. Az otthon szeretete Macedóniában kétszeres értékű.

Persze a házak és a vágyak nem épülhetnek azonos gyorsasággal. A lakásra várás ideje bizony hosszúra nyúlt, s közben jelentkezett az új kis polgár is. Amikor Andon jelentette, hogy a kapott lakás beköltözésre vár, Szandra már boldog anyaságának hetedik hónapjában járt.

Andon levele sürgette érkezését:

— Parancsnokom csakis neked akarja átadni a végzést, gyere hát minél előbb. Vasárnap este várok rád a vasútállomáson!

Szandra időben indult, de érkezése eltolódott. Valami előre nem látott földcsuszamlás megrongálta a vasúti pályát, s így a fiatal asszony csak másnap reggel érkezhetett meg. Férje nem várhatta a vasútállomáson, de ezen Szandra nem lepődött meg. Böröndjét elhelyezte a csomagmegőrzőben és az első autóbusszal indult a repülőtérrre. Az ügyeletes tiszt, Filipović hadnagy mosolyogva fogadta:

— Lazarevszkiné? Ez aztán a szerencse. Andon várta az esti vonatnál, de persze hiába. Bosszankodott is eleget... Jöjjön velem, felvezetem a parancsnokhoz. Jó híre van a maga számára, kettős jó híre. Az egyikről még Andon sem tud. Jöjjön kérem!

— Andon nélkül menjek? Nem beszélhetnék előbb Andonnal?

— Hát ha tud nagyot kiáltani, megpróbálhatja. Nézze, ott repül a magasban, bár pontosan nem tudom, melyik gépen. Ha a maga hangját meghallja, bizonyosan válaszol is. Egy óra múlva ő is itt lesz. Jöjjön, jöjjön, menjünk a parancsnokhoz!

— Nézd csak milyen szemrevaló asszonykája van ennek az Andonnak — fogadta az őrnagy. — Jó, hogy megjött asszonyom, mert én már nem bírok a férjével. Napról napra itt ül a nyakamon a lakás miatt. Most végre itt a végzés, de neki azért sem adom... Nem bizony! Odaadom a feleségének. Kétszobás új lakást kaptak, asszonyom, lesz benne gőzfűtés is. Hamar be kell költözni, hogy minél előbb megihassuk az áldomást is. Tessék leülni.

Szandra boldogan köszönte meg a gondoskodást, bár az őrnagy csak nehezen engedte szóhoz jutni.

— Más öröm is vár ma önökre, asszonyom nemcsak a lakás. Már két napja rejtegetem fiókomban a hivatalos lapot, mely értesít Andon előreléptetéséről. A mai nappal tehát újabb csillagot varrhat a meglevő mellé, mert főhadnagy lett. Nagyon rászolgált erre az előreléptetésre, hisz legjobb katonáim egyike.

A meglepett fiatal asszony alig tudott szóhoz jutni az örömtől... Csak jönne már Andon, hogy megosztozzanak az örömmön.

A jó erőre főzött feketekávé visszaadta frissességét és nem érezte már az éjszaka fáradalmait. Kellemes baráti csevegésben teltek a nedvedórák.

Az ajtón erélyes kopogtatás... ez bizonyosan Andon lesz.

Szandra tévedett. Az ajtón a segédtiszt lépett be:

— Őrnagy elvtárs, tessék a külső telefonhoz fáradni! Belgrád kéreti.

A parancsnok arcán kiütközött a bosszúság.

— Miért nem kapcsolja ide a belgrádi telefonhívást? — kérdezte.

— Valami kis baj van az átváltóval, őrnagy elvtárs. A mechanikus már dolgozik megjavításán. Tessék ez egyszer átlépni hozzám!

A parancsnok az ajtóból visszanezett:

— Bocsásson meg, asszonyom. Azonnal itt leszek!

Az asszonyka egyedül maradt a szobában. Talán hálás is volt ezért a kis egyedüllétért, hisz tele volt gondolatokkal. Jól jön néha pár perces magány.

A percek azonban megnyúltak, sőt eltelt már negyedóra is és a parancsnok nem jött. Valószínű hosszabb beszélgetésre szólították. Ilyesmit nem lehet előrelátni...

Amikor az őrnagy végre visszajött, rosszkedvűnek, sőt feldúltnak látszott. Arca sápadt volt és idegesen rángatózott.

— Talán rossz híreket kapott, őrnagy elvtárs? — tette föl naív kérdését Szandra.

A parancsnok legyintett:

— Bizony nem mehet minden simán, asszonyom. Néha rossz híreket is kell kapnunk... De elnézést kell kérnem, nekem azonnal mennem kell. Előbb hazaugrok és maga velem jön. Andonnak kis dolga van még a hangárban, egyelőre nem jöhet. Feleségem boldog lesz, hogy megismerheti Lazarevszkinét. Jöjjön kérem, a parancsnoknak szót kell fogadni. Nálunk ki is pihenheti magát a kényelmes díványon.

Szandra nem tudott elaludni, csak félórás vergődés után. Nyugtalanul forgolódott, rossz álmok kínozták. Arra ébredt, hogy sugdolóznak körülötte. Amikor kinyitotta a szemét, az őrnagy feleségét látta, aki előtte térdelt és tenyerét a homlokán tartotta.

— Rossz hírt kell közölnöm veled, Szandra. Szedd össze magad. Te katonafeleség vagy.

— Rossz hírt? — riadt fel Szandra. — Talán amíg aludtam itt járt Andon és ismét eltávozott? Tudom, ő figyelmes és nem akart fölkelteni. Bizonyosan rövidesen visszajön!

— Nem, Szandra! Andon nem érkezett meg és nem is jöhet rövidesen... Szandrám, édes nővérem, Andon nem érkezhetsz már meg többé soha. Ma reggel fél kilenckor lezuhant repülőgéppel és szörnyethalt... Szandra, az istenért... Erősnek kell lenni, mi katonafeleségek vagyunk... Szandra!

Ezt a rimázkodást az asszony már nem hallotta. A szoba megfordult vele és úgy érezte, mázsás kő szakadt rá. Szólni akart, de nem bírta. A súly belefojtotta a szót.

Tutunovóba csak egy hónap múlva tért vissza. Arca krétafehér volt, a régi Szandrának csak árnyéka maradt. Karjaiban hozta a fiát, Andont. Hét hónapra szülte meg abban az iszonyú órában, amikor már másodszor is árva maradt.

Már a harmadik feketekávéit ittuk, s a hamutálca megtelt cigarettavégekkel. Halk hangon megkockáztattam a kérdést:

— És most...

— És most — ismételte meg kérdésemet az öreg is. — Mi jöhet most? — Nem tudok szabadulni sejtélmeimtől. Félek, hogy Szandra most indul el harmadik árvasága felé...

*

Amikor elhagytuk a teraszt, ragyogott már felettünk Macedónia csillagege.

... Szeretem Macedóniát!